

La història de vida per investigar i inventariar la història de la ràdio a Catalunya: una metodologia per a la recuperació de patrimoni

Sílvia Espinosa

Sílvia Espinosa és doctora en Comunicació Audiovisual per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i professora associada a la mateixa universitat i a la Universitat de Girona (UdG), imparteix classes de ràdio i ha realitzat diverses recerques sobre aspectes com ara el gènere o les audiències, vinculats a la història d'aquest mitjà. Forma part del grup de recerca ARPA de la UdG i del GMIIMG de la URV.

This article reveals the methodology designed to carry out qualitative research into the history of radio with a dual objective: to gather as much data as possible about those who were the pioneers of radio in Catalonia, and to be able to recover, thanks to the use of this method, part of an ancient lost heritage. The results obtained have permitted us to identify the radio presenters who worked in Catalonia from the beginnings of radio broadcasting up to the start of Franco's regime but also to find a sound file from 1934 which allows us to know what Radio Barcelona sounded like.

KEY WORDS: methodology, life stories, sound archives, presenter, radio.

PARAULES CLAU: metodologia, històries de vida, arxius sonors, locutores, ràdio.

n aquest article referirem el procés metodològic seguit per a l'elaboració de la meua tesi doctoral, *Les locutores de ràdio a Catalunya, 1924-1939*, amb la intenció de demostrar com una recerca qualitativa basada en històries de vida i entrevistes personals, a banda d'altres eines, pot servir per ajudar a recuperar part del patrimoni *perdut* de la història de la ràdio de Catalunya. Descriurem els principals problemes i les solucions d'una recerca que s'ha acostat al màxim nombre de protagonistes vius que van treballar a Catalunya en les 12 estacions de ràdio¹ que existiren fins que el franquisme es va fer càrrec del govern del país.

El treball de camp va durar més de quatre anys (2001-2005) i es pot resumir a partir d'aquesta fitxa tècnica:

- 80 hores d'entrevistes enregistrades. S'han transcrit² totes posteriorment.
- 19 vells radiofonistes entrevistats, dels quals 3 han mort en el decurs d'aquest estudi.
- 24 familiars directes entrevistats, parents dels vells radiofonistes ja desapareguts.
- 11 experts consultats, per resituar moments històrics o comportaments propis de la gent gran.
- Totes les entrevistes s'han fet:
 - amb permís de l'interviuat.
 - en català.
 - a domicilis particulars d'entrevistats, a geriàtrics o a hospitals.
 - durar de mitjana: 60'- 90'.

DIBUIXANT UN MÈTODE

La metodologia d'aquesta recerca té una línia bàsica qualitativa, centrada principalment en l'oralitat dels testimonis de l'època i en documents escrits del mateix temps, i una línia de recerca complementària, quantitativa,³ que en moments determinats ha

1 Les emissores que formen part de l'estudi són només les identificades amb l'epígraf EAJ: Ràdio Catalana, Ràdio Barcelona, Ràdio Associació de Catalunya, Ràdio Terrassa, Ràdio Sabadell, Ràdio Badalona, Ràdio Reus, Ràdio Tarragona, Ràdio Lleida, Ràdio Girona, Ràdio Vilanova i Ràdio Manresa.

2 Totes les transcripcions han estat reproduïdes sense alterar ni les varietats dialectals, ni els girs o els barbarismes dels parlants. S'ha procedit així per garantir la màxima fidelitat entre la transcripció escrita i el parlar de l'entrevistat, cosa que els experts en història oral recomanen de fer per poder tenir més elements que donin fe del perfil del personatge al qual estem entrevistant.

3 Aquest article només descriu l'ús de les eines quantitatives, esquelet de la recerca;

permès quantificar numèricament alguns elements per tal de poder verificar o descriure'n la seva representació.

La necessitat de trobar testimonis vius vinculats a la ràdio que es feia a Catalunya entre 1924 i 1939 va obligar-nos a efectuar una tasca de camp exhaustiva, com hem vist, i urgent; moltes d'aquestes persones tenien prop de 90 anys i poder recollir el seu testimoni oral era bàsic per tenir matèria primera per elaborar *històries de vida* (HdV), de les locutores catalanes.

En la nostra recerca hem optat per fer història de vida o *life history* (Denzin, 1986) perquè comprèn no tan sols l'enregistrament de la història de la vida d'aquella persona que es vol estudiar, sinó també el fet de buscar i reunir tota la informació que al voltant d'aquesta vida puguem trobar: cartes, publicacions, autobiografies, biografies, relats de testimonis, premsa, etc. Aquest material, tant de documents personals, com d'enregistraments a altres persones relacionades, com també les publicacions, és el material que es podrà sotmetre a un tractament analític, a vegades qualitatiu i quantitatiu.

Les preguntes d'arrencada

161

Per fer-ho vàrem partir dels dos grans objectius que governaven tota la recerca i que significaven les *questions research*. Respondre aquestes qüestions ens va permetre donar un cop d'ull al passat que volíem reconstruir, però que de cap manera podríem contrastar amb observació, tal com defensa Busquets (2006).⁴ Sempre passa en les recerques històriques, per tant els objectius són cabdals per marcar tota la recerca i per validar-la, ja que les respostes a les preguntes d'arrencada sí que es poden verificar.

- Saber qui eren les locutores de ràdio que varen treballar a Catalunya entre 1924 i començament dels anys quaranta.
- Saber si “fer de locutor de ràdio” era el mateix, durant tot aquest període temporal, i si ho era tant si s'era un noi com una noia.

però altres tècniques amb les seves dades numèriques i per tant buidades d'interpretacions ens han ajudat a acotar les afirmacions sobre tot dels subjectes objecte d'estudi.

⁴ “Tanmateix, en les nostres investigacions no hem d'enfocar necessàriament el nostre estudi amb la formulació d'hipòtesis. Dins l'àmbit de les ciències socials també s'accepta l'establiment d'objectius d'investigació o *questions research*. BUSQUET DURAN, J. (coord.). *La recerca en comunicació*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, 2006, p. 143.

Les conclusions de la recerca són prou importants per obligar futurs investigadors de la història de la ràdio, o fins i tot d'altres mitjans de comunicació, a tenir-les presents en els seus plantejaments inicials. Mercès a aquesta investigació sabem que les dones no tan sols treballaven a la ràdio, sinó que a més a més eren protagonistes de molts moments històrics del media, com ara la Guerra Civil. Ara entenem com és de necessari saber qui eren els qui feien anar la tecnologia, els qui posaven veus o els qui interpretaven papers, "els i les", per tenir una composició històrica completa.

La nostra recerca s'emmarca en un moment passat que si bé no és llarg temporalment, sí que és dificultós, perquè en poc més de 16 anys Catalunya viu tres governs diferents, amb tot el que això implica per al desenvolupament d'un mitjà de comunicació social com la ràdio. La ràdio neix, creix, s'adapta i madura en aquests anys. Això, que encara fa més apassionant aquesta recerca històrica, plena de contradiccions socials, va fer decidir-nos per dividir el marc temporal en tres etapes.

Les etapes històriques

162

a) 1924-1930: els orígens de la ràdio

La Dictadura de Primo de Rivera és el marc del naixement de Ràdio Barcelona, la primera estació radiofònica de Catalunya.⁵ La Reial Ordre aprovada el 14 de juny de 1924 estableix cinc categories que regulen les estacions de ràdio que operaven de forma més o menys irregular a Espanya. Des d'aleshores caldrà tenir una llicència administrativa per emetre.⁶

b) 1931-1936: la República

La II República aprova el decret de 1932 que permet el naixement de les emissores locals, comercials i de petita potència.

c) 1936-1942: la Guerra Civil i el primer franquisme

La ràdio es fa gran tècnicament; programàticament de servei a la societat de masses i experta en propaganda, gràcies sobretot al conflicte bèl·lic.

⁵ Radio Ibérica ho fou de l'Estat espanyol. FERNÁNDEZ-SANDE, M.-Á. *Los orígenes de la radio en España*. Madrid: Fragua, 2005-2006.

⁶ "solicitar la oportuna licencia, a fin de eludir la aplicación de sanciones que dicho reglamento determina para las estaciones clandestinas" EZCURRA, L. *Historia de la radiodifusión española. Los primeros años*. Madrid: Nacional, 1974, p. 142.

Les eines ideals per a un estudi històric d'aquestes característiques

Les històries de vida i les entrevistes han aportat dades i testimonis que s'han verificat sempre amb la documentació escrita del mateix moment del passat. Així hem fet la revisió de documents provinents de fonts i fons diferents, que s'haurien de considerar fonts secundàries, segons entén Busquet (2006),⁷ però que a causa de la inexistència de material sonor guardat esdevenen principals en el nostre estudi.

Els resultats de moltes entrevistes es van creuar amb algunes de les aportacions d'una Dinàmica de Grup, l'altra gran eina dels estudis qualitius, realitzada entre oients de ràdio de 1937, que era una part important del treball de cas presentat com a recerca prèvia a la redacció de la tesi: l'EO37⁸ ens va servir molt per entendre, per exemple, quina era la feina que duia a terme un locutor de ràdio.

Amb aquest estudi vàrem comprovar que els locutors i les locutores tenien la mateixa feina a la ràdio de la II República⁹ i que això era un punt de vista defensat no tan sols per locutors i locutores, sinó també per músics, tècnics de so o secretàries; i a més també pels oients de ràdio d'aquells anys. El més interessant d'aquesta qüestió fou que en les entrevistes a uns i altres els sorprenia molt ser preguntats per això. Veritablement si en estudis històrics ens oblidem o minimitzem el valor que fa la història oral, per aquests tipus d'aportacions, alguna cosa mai no acabarà d'encaixar en la reconstrucció del nostre passat. Hem de tenir molt en compte que molta de la literatura sobre història de la ràdio, que ha influït en alguns estudis més contemporanis, s'ha escrit en plena època franquista i que les referències a l'època anterior a la Guerra Civil són, si n'hi ha, poc exactes intencionadament o no.¹⁰

⁷ *Ibidem*.

⁸ L'EO37 (Estudi d'oients de ràdio de 1937) fet a Girona posa de manifest una metodologia que ens va permetre evidenciar que només el 7% de ciutadans de Girona tenien un aparell de ràdio a casa seva el 1937. Aquest treball està publicat al portal Recercat: <<http://www.recercat.net/handle/2072/98>> [Consulta: 8 febrer 2010]

⁹ La diferència més marcada era que les noies mai no presentaven programes d'esports i els locutors no intervenien en els programes femenins.

¹⁰ Sembla pertinent explicar, per reforçar aquest argument, que la meua tesi doctoral es va començar a gestar quan per casualitat vaig descobrir una locutora de ràdio que havia treballat durant la II República a Ràdio Lleida, de qui la historiografia oficial de l'emissora (editada en la postguerra) no en deia res (ni d'ella ni de la seva germana, que també hi treballà de locutora); mentre que els llibres que sobre ràdio eren contemporanis al pas d'aquesta dona per a la ràdio en parlaven i publicaven les seves fotografies. De fet, aquesta locutora, Maria Tera, va acabar els seus dies de ràdio essent la darrera locutora de Ràdio Girona, i vivint dins d'aquella estació, amb els seus pares, com a refugiats de guerra. És sense dubte l'episodi inèdit més singular de la història de la ràdio d'aquells dies, revelat en la tesi: *Les locutores de ràdio a Catalunya, 1924-1939*. <<http://www.tdx.cat/TDX-0331109-152709>>

Instrumentes emprats amb les fonts orals

1. Locutores: històries de vida per conèixer i entrevistes dirigides per comprovar i matisar.

Les històries de vida en la nostra tesi s'han emprat únicament i exclusivament per reconstruir la vida de les locutores de ràdio a Catalunya (1924-1939), entenent que una eina tan difícil, sobre tot pel procés de repetició que porta implícit el seu ús, d'aplicar-se a altres subjectes podia fer allargar l'elaboració de la recerca. A més a més, partint d'aquesta declaració d'intencions, es deixava evidenciada la diferència entre testimonis principals (les locutores de ràdio) i altres testimonis històrics importants per la recerca (els vells radiofonistes) però no subjectes principals de l'estudi.

Les històries de vida també ens interessaven perquè recullen els testimonis de persones que mai no figurarien en els titulars de la gran història contemporània, testimonis que són bàsics per complementar-la. Reconstrueixen una memòria personal o col·lectiva que fa referència a les formes de vida d'una comunitat en un període històric concret, a partir de la necessitat que té l'investigador de conèixer-la. Aquesta és la tesi que defensen els sociòlegs Santamarina i Marinas (1994).¹¹

Fer una història de vida és sinònim de dedicar molt temps a la recerca. Necessitem forçosament segones, terceres o quartes entrevistes amb un mateix individu per tenir la certesa que no ens en deixem res, però també per poder comprovar que tota la informació obtinguda és contrastable, per repetició fidel a un mateix passatge, o que es pot triangular amb altres fonts. Per aquest motiu, segurament, observem que moltes històries de vida serveixen per explicar processos de marginació, o d'emigració, i no és fàcil trobar-ne per explicar una cronologia històrica d'un mitjà de comunicació¹² antic.

2. Amb els vells radiofonistes i els experts: entrevistes en profunditat. Un altre element emprat en la recerca —que és un clàssic d'aquests tipus de treball i un element indispensable per tal de poder fer, amb coherència i rigor, les històries de vida— és: l'entrevista en profunditat. Han estat entrevistes llargues, amb un qüestionari

11 SANTAMARINA, C.; MARINAS, J.M. "Historias de vida e historia oral". *Métodos y técnicas cualitativas de investigación en ciencias sociales*. Madrid: Síntesis, 1994.

12 Només coneixem un llibre sobre la història de la ràdio fet a partir d'aquesta tècnica: ANTON, M.-LL.; JULIANA, E. *50 anys de ràdio a Badalona: l'emissora de la costa, la ràdio que se'n va anar*. Badalona: Museu de Badalona, 1984. En canvi, les entrevistes són un complement imprescindible per a aquests tipus d'estudis.

prou flexible per adaptar-lo als camins que l'interviuat volia marcar, però sense descuidar-nos mai d'indagar allò que, per a la investigadora, era principal.¹³

Així doncs, l'hem emprat per parlar amb altres treballadors de la ràdio, contemporanis a les locutores, o per entrevistar fills o familiars d'actors principals ja morts.

A més a més, el fet de poder enregistrar entrevistes en profunditat amb testimonis d'una època històrica implica, segurament en molts casos, la darrera oportunitat de fer una entrevista que reculli els records d'un procés de producció radiofònic ja obsolet, i només per això ja semblava una aportació tan interessant que no es podia deixar perdre.

3. Per matisar: entrevistes en profunditat o les entrevistes dirigides. Per triangular declaracions, hem emprat un tipus d'entrevista creada *ad hoc* per a aquest estudi: les entrevistes dirigides, que són un binomi entre les entrevistes cognitives i les de qüestionari. Són entrevistes breus i molt específiques que ajudaven a recuperar dades que podrien haver quedat emmagatzemades en la memòria dels subjectes, a partir, per exemple, d'insistir en el context en el qual es van desenvolupar els fets; o demanant una explicació completa dels fets, sense resums; o fent canviar l'ordre cronològic de relat que ens contaven. Tenint en compte que nosaltres treballàvem amb persones de gairebé 90 anys, emprar aquestes redundàncies cognitives semblava imprescindible.

 165

De les típiques entrevistes de qüestionari hem agafat la bona idea de repetir les mateixes preguntes tancades a dos testimonis de la recerca diferents i per separat, per poder contrastar-ne les respostes.

Fonts documentals

Sabiém que els plantejaments d'arrencada previstos i el fet de treballar amb història oral ens obligaven a l'estudi d'una vasta bibliografia, per saber i per poder contrastar. Vàrem recórrer a revisar les fonts

13 "(...) las entrevistas en profundidad, que permiten conocer a la gente lo bastante bien como para comprender lo que quiere decir, y crean una atmósfera en la cual es probable que se exprese libremente (...) mediante las entrevistas el investigador hábil logra por lo general aprender de qué modo los informantes se ven a sí mismos y a su mundo, obteniendo a veces una narración precisa de acontecimientos pasados y de actividades presentes, y casi nunca predicen con exactitud la manera en que un informante actuará en una situación nueva." TAYLOR, S.J. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación. La búsqueda de significados*. Barcelona: Paidós, 1987, p. 108.

escrites també per la inexistència de material sonor conservat de l'època que estudiem, tal i com detallarem tot seguit, ja que en qualsevol recerca de característiques semblants, la primera font que es consultaria fóra la primària, que en el nostre cas haurien de ser els programes de ràdio que s'emetien a Catalunya entre 1924 i 1939. Així, les fonts escrites són fonts primàries "a la força" en aquesta investigació i no secundàries com serien si tinguéssim material sonor.

Tenint en compte que els antecedents bibliogràfics d'aquesta recerca no són molt amplis, ja que no hi ha cap estudi anterior que s'ocupi dels locutors de ràdio, encara menys de les locutores, hem treballat en àmbits no purament vinculats al nostre. La literatura objecte del nostre interès fou dividida en dos apartats: obres de caràcter històric, escrites *a posteriori* del període comprès per la recerca, i publicacions de tota mena, escrites contemporàniament als fets —revistes, diaris, butlletins de les emissores o llibres—.

La literatura més valuosa per a una recerca com la nostra ha estat la trobada en les fonts següents:

- Egodocuments. Hem emprat: memòries, autobiografies i diaris-dietaris. Des de punts de vista molt diferents, aporten reflexions més o menys subjectives sobre un moment de la història. És el que sovint s'anomena literatura del tu.
- Revistes del món de la ràdio i generalistes. Les revistes que parlaben sobre la ràdio han estat essencials. Hem treballat amb les que anaven destinades als socis de les mateixes estacions; amb les que parlaven del món de la ràdio en general, patrocinades per marques del sector radioelèctric; i amb els *Anuaris de la ràdio*, que només donaven a conèixer les cares dels locutors de ràdio en un any determinat fixant-ne la professionalitat.
- Premsa generalista de l'època. Volfem veure si els locutors i les locutores hi tenien alguna representació i vam veure que cap, cosa que ens va portar a concloure que aquest no era un ofici gaire important o que com a mínim no tenia visos artístics, ja que els artistes, músics o rapsodes que radiaven sí que sortien en premsa; els locutors i les locutores mai, fora de les edicions de la seva mateixa ràdio.
- Edicions sobre història contemporània a Catalunya en aquest marc temporal. És freqüent trobar referències sobre la ràdio en llibres no específics d'aquest àmbit, per això resulta essencial veure com se'n parla.
- Llibres sobre la vida quotidiana a Catalunya, en els anys vint i trenta del segle XX. La ràdio hi surt reflectida i aquests detalls servien per dirigir noves entrevistes.
- Fotografies. Ens han servit per endreçar moments històrics. Gràcies a la història de vida que estàvem duent a terme, que ens

permetia remenar arxius personals, hem trobat molt material fotogràfic dels protagonistes de la recerca. Així hem ubicat correctament l'Antònia Sol i l'Adelaida Òdena a Ràdio Reus, o bé hem conegut les afinitats polítiques de la Rosalia Rovira de Ràdio Associació, veient-la a la inauguració de l'estatge d'Estat Català a Barcelona, al 1931. Amb aquesta fotografia de *La Vanguardia* podem entendre, amb coneixement de causa, per què el franquisme va dur a terme represàlies tan dures contra aquest diari.

ELS ARXIUS DE LA RÀDIO I LA HISTÒRIA ANTIGA DEL MITJÀ

És curiós i també trist que la manca d'arxius sonors de la ràdio més antiga obligui els investigadors d'aquest camp a fer recerques sense poder analitzar la peça clau i protagonista de l'estudi: el so de la ràdio als anys vint i trenta del segle passat, que és en definitiva allò que s'està investigant. Això no passa en altres àmbits de la història dels mitjans audiovisuals. Quan s'estudia la història del cinema, la primera cosa que es duu a terme és el visionat de pel·lícules antigues per generar teories. La història primera de Televisió Espanyola, per posar un altre cas, s'escriu a partir de l'anàlisi del visionat dels primers programes. La recent edició de Palacio (2006)¹⁴ ofereix fins i tot un DVD amb els programes més emblemàtics. Aquestes són les fonts que la ràdio no té i per dos motius principals:

1. La ràdio dels primers temps treballava bàsicament en directe. Els discos són els únics enregistraments que s'empren, situació que es manté fins ben entrada la dècada dels trenta, quan els magnetòfons (1934-35) ja formen part del material de les estacions. Aleshores es graven conferències, salutacions o arengues¹⁵ per emetre's tants cops com l'emissora consideri adient.
2. Les estacions de ràdio primerenques no es preocupaven del seu patrimoni històric. No hi ha arxius sonors perquè les emissores no han tingut cura de guardar aquests pocs programes o gravacions antics, com tampoc de guardar guions o documentació adminis-

¹⁴ PALACIO, M. (ed.). *Las cosas que hemos visto. 50 años y más de TVE*. Madrid: RTVE, 2006.

¹⁵ Les famoses arengues Queipo de Llano, durant la Guerra Civil es repetien enregistrades a través dels altaveus dels camions que duïen els serveis de propaganda franquistes al front, anomenats "Altavoz del Frente". Aquest fou un ús molt corrent dels enregistraments, a tots dos bàndols, durant el conflicte armat. A la zona republicana, els camions de propaganda rebien el nom de "La Voz del Frente", i també empraven enregistraments per animar els seus soldats i distreure'ls, però també per confondre els enemics i fer-los canviar de bàndol.

trativa, segurament per una falta de consciència de ser generadors d'un patrimoni cultural de país molt important.¹⁶ Els programes de ràdio d'un temps concret són veritables demostracions sociològiques, igual que les pel·lícules.

La Guerra Civil sovint ha servit per excusar la desaparició de molt material d'arxiu i és aquesta via de *la misteriosa desaparició* la que a vegades deixa que apareguin enregistraments sonors antics que han estat *amagats o perduts* una pila d'anys. És el que ha passat amb la troballa que hem fet d'un fragment de programa de Ràdio Barcelona de 1934 que tot seguit analitzarem.

La ràdio és un mitjà mutilat des del punt de vista del seu estudi històric, però metodologies aplicades, com aquesta, poden ajudar a canviar-ho.

Un document sonor inèdit: La paraula a Ràdio Barcelona, al 1934

168

El document més important emprat en aquesta recerca és un document sonor, inèdit i vell que evidencia tants trets sobre com era la ràdio d'aquells anys que obliga a fer un replantejament sobre la ràdio a Catalunya que fins ara entre tots havíem escrit.

És segurament a hores d'ara, l'única veu que existeix enregistrada de la locutora i periodista de Ràdio Barcelona, M. Carme Nicolau, fent el seu programa *La paraula*, en aquesta estació barcelonina el diumenge 14 d'octubre de 1934. La datació exacte s'ha pogut fer a partir del contingut de les notícies que precedeixen, en el mateix enregistrament, a la locució de Nicolau.

Mercès a un bocí de prop de 50 segons de programa podem saber quin era l'estil de fer antena de Ràdio Barcelona als anys trenta. Però a més podem afirmar, tal com conclou la nostra tesi, que les dones locutores de ràdio que treballaven a Catalunya els anys trenta feien programes totes soles, és a dir, no eren les segones o les ajudants o *partenaires* dels homes locutors, sinó que la seva feina era igual d'important, contràriament al que sovint s'havia cregut per culpa de la contaminació històrica del franquisme.

¹⁶ Ningú no sap amb certesa quins documents es poden trobar, on poden ser, si són molts o pocs, etc., ja que fins ara els documents que s'han anat trobant són fruit de la investigació personal dels estudiosos que han fet recerca sobre aquest tema i que invertint moltíssimes hores i molts diners han pogut anar trobant "incunables", sovint plens de pols i en llocs insalubres.

En aquest fragment, Nicolau llegia amb seguretat però sense amagar-se'n, *a cappella*, amb una veu molt ben timbrada i clara, un xic aguda i amb un ritme força natural. L'estil que empra en aquest programa és molt proper a la conferència. Amb la seva veu denota que s'està dirigint a un auditori invisible, però que és conscient que el té i, per tant, llegeix perquè l'entenguin bé; emprava un ritme *piano* i fàcilment digerible per a l'audiència, demostrant que tenia suficient experiència professional per fer-ho clarament i sense entrebancs sonors. Sense l'aparició de més troballes de semblant vàlua, hem d'afirmar que la lectura que s'estilava en aquell moment era la que Nicolau duia a terme, en català, a la Ràdio Barcelona republicana del 1934.

Anàlisi de la locució de M. Carme Nicolau

Emissora: Ràdio Barcelona

Programa: *La palabra/La paraula*¹⁷

Data de l'emissió analitzada: 14 d'octubre de 1934

Durada del fragment analitzat: 43''

Transcripció:

Aquesta és una transcripció literal de la locució enregistrada. La puntuació del text oral s'ha fet respectant les pauses entonatives que efectua M. Carme Nicolau, que no han de coincidir forçosament amb les sintàctiques, les quals desconeixem en no tenir el guió que s'està llegint. Tanmateix, les sigles s'han escrit sense punts, respectant-ne la locució. I els punts i a part no estan indicats, ja que entonativament no s'han marcat.

169

El diumenge vinent dia 14, a les 9 del matí, el mestre J Sunyer i Pita donarà, amb el monumental orgue del Palau Nacional de Montjuïc, el quart concert de la sèrie, que organitzat per la Direcció General de Radiodifusió, ve donant l'esmentat mestre organista. El programa està constituït per: Simfonies de Bach; *Sicilianes*, Bach; [No s'entén la peça], de Gounod; *El rierol i l'ocell*, d'A Marquès; *La noia dels cabells de lli*, Debussy; Preludi, Rasmaninof [és la pronúncia que fa Nicolau del nom del compositor Rachmaninov].

L'acte serà radiat per Ràdio Barcelona i Ràdio Associació de Catalunya.

Aquesta és l'emissora Ràdio Barcelona.

¹⁷ Aquest programa tenia el nom en català quan s'emetia per Catalunya des de Ràdio Barcelona i en castellà quan es feia des de Unión Radio de Madrid per a tot l'Estat.

Locució

Idioma: català.

Variant dialectal: central. No es detecten tics, ni girs de cap altra varietat de català.

Variants històriques: val la pena remarcar-ne dues.

1. L'expressió que emprà Nicolau per fer en directe l'indicatiu de la seva emissora és molt pròpia de l'època d'aquest estudi, ja que fins i tot els radiofonistes entrevistats per a aquest treball es referien a les seves emissores amb un article abans del nom. Parlen, doncs, de "l'emissora Ràdio Barcelona", o de "la Ràdio Barcelona", tal com hem pogut detectar en aquest petit fragment de parla; una tendència que avui en dia no es conserva.

2. Nicolau emprà el verb *radiar* per referir-se a l'emissió en antena del concert que anuncia. Si bé és cert que *radiar* no és un verb històric, ja que avui en dia s'hi poden trobar referències dins del camp de la radiodifusió, sí que és veritat que ara com ara és un verb en menys ús que el que li atorgaven els radiofonistes dels anys trenta, que l'empraven més assíduament del que fan els qui treballen a la ràdio dels nostres dies, tal com es desprèn de la lectura de textos contemporanis al fragment analitzat de veu de la M. Carme Nicolau.

170

Registre: formal, propi d'un mitjà de comunicació o d'algú que està anunciant un acte, amb una correctíssima vocalització i articulació. Ritme: força natural, tirant a lent. Empra 88 paraules en 44 segons, per tant no és ràpid i ens permet seguir la locució amb comoditat. De fet, segons els càlculs, Nicolau en aquesta locució empraria un ritme de 120 paraules per minut i s'inscriuria en els paràmetres més lents d'una lectura oral, propera a l'estil de la conversa, que se situa entre les 140-150 paraules/minut. Més enllà de les 150 paraules/minut ens referim a les locucions més interpretades i, per tant, més ràpides, com ara les pròpies dels monòlegs.

Entonació: La locutora fa corbes entonatives ben dibuixades, de manera que la locució no és gens monòtona. Empra un to agut, sobre tot al començament de la locució. Marca molt amb l'entonació les acotacions subordinades de l'oració principal i anuncia amb la veu clara, marcant amb pauses ben fermes, la tirallonga d'obres i autors que es podran escoltar en l'audició musical. No posa cap pausa entre el cos principal de la informació, l'anunci pròpiament dit del concert, i l'explicació de per on es podrà seguir, ni de a qui s'està escoltant en aquest moment. Demostra una gran seguretat en la locució, tot i que és fàcil d'endevinar que està llegint un text, com dèiem, cosa, però, que no li resta credibilitat, ja que fins i tot els noms estrangers estan correctament pronunciats.

PRINCIPALS PROBLEMES D'AQUEST MÈTODE I LES SOLUCIONS APLICADES

A banda de no tenir arxius sonors, els principals problemes de la recerca se'ns plantejaven en fer ús de les tècniques qualitatives aplicades a la recerca històrica i a l'oralitat d'uns subjectes d'estudi d'edats molt avançades. A continuació, enumerem aquests aspectes problemàtics i com s'han salvat en la nostra recerca, començant pels codis que hem emprat per generar una comunicació empàtica i, per tant, eficaç:

1. L'observació d'uns protocols de tractament. A la gent gran li agrada que se li digui "de tu" en lloc d'emprar el tractament "de vostè". No en la primera cita, però sí que es demana el tractament menys protocol·lari a mesura que augmenta la confiança, amb el nombre d'entrevistes, cosa que fa que la relació que ha de continuar essent professional agafi un caire més familiar.¹⁸

2. La puntualitat és un punt bàsic en una relació amb persones grans. Arribar tard a una cita és una falta considerada molt greu pels entrevistats, i l'entrevista se'n ressentirà.

3. La vestimenta no ha de representar un obstacle per a les converses. La forma de vestir pot recordar contínuament que entrevistador i entrevistat pertanyen a generacions diferents i un comentari com "tu ets molt jove per entendre-ho" no serveix per la recerca.

4. L'ús d'*Excitadors de la memòria*. Fotografies o cançons de l'època han servit en molts casos perquè els subjectes entrevistats poguessin recordar amb més claredat algun passatge de la seva memòria.¹⁹ Aquests records més vells són els que ens interessin recuperar per a la nostra recerca, i, com que formen part de la seva biografia, l'individu pot reproduir-los sense massa problemes, perquè estan ben guardats: és el que els experts anomenen memòria episòdica. A més a més, el fet d'haver de repetir les converses, tal com mana la tècnica de les històries de vida, també ha servit de molt bon excitador, seguint un savi consell de Fraser.²⁰

18 Això comporta molts avantatges en una recerca com aquesta, en la qual els subjectes objecte d'estudi estan disseminats per diferents punts de la geografia catalana. La confiança comporta que molts aclariments puntuals s'hagin pogut fer per telèfon.

19 En el treball de recerca que inclou l'EO37 ja ens vàrem preocupar d'aprendre a treballar potenciant la memòria de les persones grans, que segons els especialistes és ben fiable per recordar el passat tret que es pateixi alguna malaltia.

20 FRASER, R. "La formació del entrevistador". *Historia y Fuente Oral* (1990), núm. 3.

(...)Tienes que estar preparado para aparentar ignorancia, incluso estupidéz. Produce resultados, creo yo, porque tu informante siente que tiene conocimientos de los que tú careces (Fraser, 1990: 140).

5. Adequació de la durada de les entrevistes. Aquí, ens hem apropiat a persones a les quals ningú no els havia preguntat per la seva feina a la ràdio des de feia, en alguns casos, quaranta anys. Així es van il·lusionar tant per aquest sol fet que les entrevistes mai no han pogut ser de tres quarts d'hora, ni d'una hora, cosa que, d'altra banda, ha estat molt profitosa perquè, deixant de banda enregistraments, el clima de confiança creat ha permès saber coses que d'altra manera ignorariem. En algun cas, treballar "sense rellotge" ha permès entrevistar, plegats, dos vells amics de la ràdio. És el que Pujadas (1992)²¹ qualifica de relat creuat.

6. La manca de veritat. En el nostre cas l'hem pogut detectar mercès a la gran quantitat de documents escrits que teníem sobre l'època. Triangular distintes informacions era una bona manera d'acostar-se a la veritat, però també hem pogut verificar declaracions preguntant a un contemporani la mateixa referència dubtosa.

172

Hem detectat que, en recerques històriques que treballen amb individus que tenien un ofici amb repercussió social, faltar a la veritat sovint tenia un motiu. Aquests són alguns dels perquès i la classificació següent possiblement podria servir per a futures recerques.

1. El "vedetisme".²² És el comportament que tenen alguns dels actors principals quan treballem en un camp on el pas del anys, inexorablement, va reduint el nombre de protagonistes vius. Per tant, converteix en *veritables estrelles mediàtiques* els qui van quedant, que a més a més veuen crescut el seu ego quan, en segons quina premsa actual, tenen tractament "d'últim posseïdor de la veritat històrica". Com que cada vegada són menys, són sempre els mateixos a qui recorren els diferents investigadors o periodistes. Això fa que aquestes persones s'hagin acostumat a mediatitzar els seus missatges i que, per tant, hagin perdut tota l'espontaneïtat que n'era d'esperar.

2. La por a les represàlies. Els testimonis orals a vegades no expliquen tota la veritat per por. Per més que hagin passat molts anys des d'aquella situació terrible viscuda, hi poden haver

21 PUJADAS MUÑOZ, J.J. *El método biográfico: el uso de las historias de vida en ciencias sociales*. Madrid: CIS, 1992. (Colección: Cuadernos metodológicos)

22 Teodor Garriga (mort el juny de 2008) antic locutor de RAC n'és un clar exemple, però també la Francina Boris, que va treballar amb ell.

represàlies de no se sap ben bé qui; per això hi ha cops que el testimoni calla alguns aspectes del seu comportament. Qüestions com amagar-se dins d'un rebost per lliurar-se d'anar al front, o robar per menjar, s'emmarcarien en aquest apartat.

3. Quan el testimoni difereix de la realitat coneguda. A vegades, els testimonis relaten una situació que no s'ajusta del tot a allò que realment va passar. En aquest cas, Fraser (1979)²³ diu que és tan important aquest testimoni com el que descriuria "objectivament" allò que passava. Així demostra com va ser d'important aquell fet per a la persona protagonista o com el va viure. Per tant, sense canviar l'òptica d'aquest protagonista, hem buscat, quan ens ha calgut, la manera de clarificar aquest espai dubtós; per això, insistim, cal haver fet prèviament una important tasca bibliogràfica. Funciona molt bé, rellegir-se, de tant en tant, tot el material transcrit de les entrevistes si sospitem que un testimoni no s'ajusta a la veritat. Aquest exercici de relectura troba les peces que acaben el *puzle*.

4. La mort de les fonts. Quan treballem amb persones molt grans sovint ens passa que la mort ens pot sorprendre en plena investigació, tal com ha ocorregut en aquest treball amb tres persones. Si en tenim prou dades o prou entrevistes, en principi podem continuar endavant; si no, sempre podem recórrer a buscar la família propera, tenint en compte, però, que la qualitat d'aquests darrers testimonis no pot tenir el mateix pes en la recerca. Com a contrapartida, entrevistar els descendents o cònjuges de la font que ha mort ens pot ajudar a recuperar molt material, imprès, sonor o tècnic, que la família no valora de la mateixa manera que l'investigador.

De moment, i fins que no trobem més referències per abocar-nos al passat de la ràdio, les reconstruccions d'aquell temps hauran de venir dels protagonistes vius, que cada cop són menys; cosa que òbviament ens allunya del valor objectiu que aporta un document sonor, especialment quan es va enregistrar sense pensar que 75 anys després seria motiu d'una anàlisi d'aquesta índole.

23 *Ibidem*.

BIBLIOGRAFIA

- ANTON, M.-LL.; JULIANA, E. *50 anys de ràdio a Badalona: l'emissora de la costa, la ràdio que se'n va anar*. Badalona: Museu de Badalona, 1984.
- BUSQUET DURAN, J. (coord.) *La recerca en comunicació*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, 2006.
- DENZIN, N.K. "Interpretative interactionism and the use of life stories". *Revista internacional de sociologia*. Vol. 44 (1986), núm. 3.
- ESPINET, F. *Notícia, imatge i simulacre. La recepció de la societat de masses a Catalunya de 1888 a 1939*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), 1997.
- ESPINOSA, S. *Proposta metodològica per a l'estudi dels oients de ràdio a Catalunya a finals de la guerra civil: el cas de Girona, 1937-1939*. UAB, 2004 <<http://www.recer.cat.net/handle/2072/98/>> [Consulta: 8 febrer 2010].
- EZCURRA, L. *Historia de la radiodifusión española. Los primeros años*. Madrid: Editora Nacional, 1974.
- FERNÁNDEZ-SANDE, M.-Á. *Los orígenes de la radio en España*. Madrid: Fragua, 2005-2006.
- FERRAROTTI, F. *Histoire et histoire de vie: La méthode biographique dans les sciences sociales*. Paris: Libraire des Meridiens, 1983.
- FRASER, R. "La formación del entrevistador". *Historia y Fuente Oral* (1990), núm. 3.
- GIL MUGARZA, B. *España en llamas 1936*. Barcelona: Acervo, 1968.
- LEWIS, O. *Los hijos de Sánchez. Autobiografía de una familia mexicana*. México: Joaquín Mortiz, 1964 (1961).
- MARTÍ, J.M. [et al.]. *Modelos de programación radiofónica*. Barcelona: Feed-Back, 1990.
- NÚÑEZ PÉREZ, M.G. *Mujeres trabajadoras en la II República*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1989.
- PAGÈS, P. *La Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Barcanova, 1993. (Biblioteca bàsica d'Història de Catalunya).
- PALACIO, M. (ed.). *Las cosas que hemos visto. 50 años y más de TVE*. Madrid: RTVE, 2006.
- PÀMIES, T. *Estem en guerra. Escrits 1936-1939*. Barcelona: Cossetània, 2005.
- PERNAU, J. *Diari de la caiguda de Catalunya*. Barcelona: Ediciones B, 1989.
- PÉREZ PUJOL, R. (dir.). *Anuario de la radio*. Barcelona, 1936.
- PÉREZ VILAR, R. *El triomf de la ràdio a Catalunya*. Barcelona, 1933.
- PLA, J. *Madrid. El advenimiento de la República*. Madrid: El País, 2003 (Clásicos del siglo XX).
- PRINCIPALES ACTIVIDADES DE LA VIDA ESPAÑOLA EN LA PRIMERA MITAD DEL SIGLO XX. Madrid: Presidencia del Gobierno. Instituto Nacional de Estadística, 1952.
- PUJADAS MUÑOZ, J.J. *El método biográfico: el uso de las historias de vida en ciencias sociales*. Madrid: CIS, 1992. (Cuadernos metodológicos).
- RUIZ-VARGAS, J.M. *Psicología de la memoria*. Madrid: Alianza, 1998.
- SANTAMARINA, C.; MARINAS, J.M. "Històries de vida e historia oral". *Métodos y técnicas cualitativas de investigación en ciencias sociales*. Madrid: Síntesis, 1994.
- SIERRA BRAVO, R. *Ciencias sociales. Epistemología, lógica y metodología*. Madrid: Paraninfo, 1984.
- SOLÉ SABATÉ, J.M. (dir.). *Catalunya durant la Guerra Civil, dia a dia. Els anys de la Segona República (1931-1936)*. Barcelona: Edicions 62; La Vanguardia, 2006.
- SOLER, P. *La investigación cualitativa en marketing y publicidad. El grupo de discusión y el análisis de datos*. Barcelona: Paidós, 1997. (Papeles de comunicación; 12).
- TASIS, R.; TORRENT, J. *Història de la premsa catalana*. Barcelona: Bruguera, 1966.
- TAYLOR, S.J. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación. La búsqueda de significados*. Barcelona: Paidós, 1987.
- VALLÉS, M. *Técnicas cualitativas de investigación social*. Madrid: Síntesis, 2000.
- VERA BALANZA, M.T. *Mujer, cultura y comunicación. Entre la historia y la sociedad contemporánea*. Málaga: Málaga Digital, 1998.
- VISAUTA, B. *Técnicas de investigación social. Recogida de datos*. Barcelona: PPU, 1989. (Colección LCT-7, lecturas, ciencias y técnicas).
- VIVANCO, J. *Guerra Civil y Radio Nacional. Salamanca 1936-1938*. Madrid: Instituto Oficial de Radio y Televisión RTVE, 2006.
- WOLF, M. *La investigación de la comunicación de masas. Crítica y perspectiva*. Barcelona: Paidós, 2000.